

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ КРИМІНАЛЬНИХ СУДІВ ТА ТРИБУНАЛІВ

ЄВДОКІМЕНКО Світлана Вікторівна - доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаряуса»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2924-6621>,
DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.31>

Розглянуті питання судово-експертного дослідження експертів, що залучаються до вирішення задач для міжнародних кримінальних судів та при розслідуванні актів тероризму і під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях України. Досліджено особистості Методики судово-експертного дослідження та підготовки команд експертів, що залучаються до розкриття актів тероризму.

Ключові слова: *судова експертиза, міжнародний суд, діагностичні завдання, ідентифікаційні завдання, криміналістична методика.*

Постановка проблеми

Питання судово-експертної діяльності в умовах ускладнення криміногенної обстановки як у міжнародних правовідносинах, так і на рівні окремих держав передбачає здійснення кримінального правосуддя через формування міжнародних судів кримінальної юрисдикції. Саме тому слід узагальнити досвід міжнародних судових органів у розслідуванні кримінальних правопорушень. Визначення обставин становлення органів міжнародного кримінального правосуддя, особливостей їх заснування, призначення, інституційних моделей, принципів діяльності тощо має сприяти об'єктивній характеристиці системи органів міжнародного кримінального права, здійсненню правосуддя та підстав для формування міжнародного кримінально-про-

цесуального права під час євроінтеграції України.

Поряд з удосконаленням організації діяльності роботи судових органів слід звернути особливу увагу на діяльність експертних організацій загалом та окремих спеціалістів зокрема, оскільки розслідування актів тероризму потребує участі судових експертів у судово-експертному дослідженні. Те ж саме по відношенню до розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також тимчасово окупованих територіях України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Узагальнення міжнародного досвіду організації судово-експертної діяльності досліджували багато вчених, серед яких: І. В. Басиста, С. Г. Гаспарян, В. Г. Гончаренко, М. Гузела, Р. Я. Заяць, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, О. А. Лопата, Н. Г. Тищенко, І. Я. Фрідман, Ю. М. Черноус та інші.

Питання методики судово-експертного дослідження розглядають В. Ю. Шепітько, О. В. Юнацький, В. Коновалова ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Актуальність цього дослідження полягає в необхідності чіткого окреслення задач, що вирішуються судовими експертами для міжнародних кримінальних судів. Визначення вимог, які пред'являються до

судових експертів у розслідуванні актів тероризму та під час розслідування злочинів терористичного спрямування і злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях України.

Таким чином, **метою дослідження** міжнародного досвіду судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні є визначення особливостей використання спеціальних знань під час розслідування злочинів терористичного спрямування і злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях України.

Виклад основного матеріалу

Ідея міжнародного правосуддя отримала розвиток у сучасних концепціях і втілена в загальних та в особливих рисах діючих моделей органів правосуддя. Центральне місце у цій діяльності посідають органи міжнародного кримінального правосуддя (міжнародної кримінальної юстиції) – суди, засновані міжнародною спільнотою при участі ООН. Їх цілями є:

1) притягнення до відповідальності й покарання осіб, винних у здійсненні цих злочинів;

2) захист від таких злочинів міжнародної спільноти у цілому, кожного її члена і всіх людей;

3) попередження міжнародних злочинів, відновлення і підтримання на цій основі миру і безпеки [1, с. 305].

Серед суттєвих ознак, які відрізняють міжнародне кримінальне правосуддя від інших видів міжнародного співробітництва:

1) міжнародне кримінальне правосуддя здійснюється тільки органами міжнародного правосуддя – спеціально створеними для відправлення правосуддя по справах про міжнародні злочини судами (трибуналами), які з цією метою наділяються відповідною юрисдикцією;

2) міжнародне кримінальне правосуддя має специфічні цілі, визначені в міжнародно-правових актах: притягнути до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародного злочину; сприяти

забезпеченню відновленню і підтриманню миру, а також процесу національного примирення тощо. Зазначені цілі визначені в резолюціях Ради Безпеки ООН, угодах між державами та ООН, статутах;

3) міжнародне кримінальне правосуддя здійснюється шляхом розгляду і вирішення органами міжнародної юстиції (незалежно від їх назви і конкретної організаційної форми) кримінальних справ про міжнародні злочини;

4) розгляд і вирішення справи про міжнародні злочини проводяться в чітко визначених формах, встановлених джерелами міжнародного процесуального права [1, с. 305].

Міжнародне кримінальне правосуддя – це міжнародний судовий механізм і процедура, створені світовою спільнотою держав для розгляду кримінальних справ осіб, що скоїли міжнародні злочини [1, с. 306].

У системі міжнародних органів універсального та регіонального значення особливим статусом володіють суди, зважаючи на делеговане їм право розв'язувати конфлікти між суб'єктами міжнародних відносин. Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд із прав людини та інші міжнародні судові установи, що становлять на сьогодні окрему систему, забезпечують рівність всіх одиниць людства, які є рівнозначними між собою, гарантують принцип рівноправності сторін, без якого важко створити гармонію та порядок у міжнародних відносинах [2, с. 48].

Судовий спосіб врегулювання суперечок передбачено Статутом ООН і Манільською декларацією, а сама діяльність міжнародних судів в останні роки значно впливає на міжнародне право, його галузі та інститути [2, с. 48].

Беручи до уваги, що розв'язання сучасних міжнародних суперечок безпосередньо впливає на ідентифікацію та захист основних принципів міжнародного співіснування, вітчизняній науці міжнародного права потрібне більш глибоке теоретичне розуміння багатьох процесів, які супроводжують діяльність міжнародних судових установ [2, с. 48].

Слід зазначити, що міжнародне кримінальне правосуддя представляє собою діяльність із застосування міжнародного права, тих його юридичних норм і принципів, які мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особи і життєво важливих інтересів міжнародної спільноти від особливо небезпечних для людської цивілізації порушень принципів і норм міжнародного права [1, с. 306].

Грунтовне дослідження міжнародної кримінальної юстиції здійснив професор О. М. Солоненко. Він виокремлює п'ять основних етапів становлення інституту міжнародної кримінальної юстиції, детально характеризуючи організаційні, структурні та юрисдикційні аспекти судових органів міжнародної юстиції, і представляє систему міжнародної кримінальної юстиції таким чином: 1) міжнародні воєнні трибунали (Нюрнберзький та Токійський); 2) міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc*, створені Радою Безпеки на підставі Глави VII Статуту ООН (МТКЮ, МТР, Міжнародний залишковий механізм для Міжнародних кримінальних трибуналів); 3) змішані (гібридні) міжнародні органи кримінальної юстиції, створені на підставі договорів між державами й ООН (Спеціальний суд по С'єрра-Леоне, Спеціальний суд по Лівану, колегії з винятковою юрисдикцією щодо серйозних кримінальних злочинів у Східному Тиморі); 4) квазі-міжнародні суди – національні суди, до юрисдикції яких спеціальними рішеннями віднесено правосуддя у справах про міжнародні злочини з участю міжнародних суддів та інших учасників кримінального судочинства (Надзвичайні палати у судах Камбоджі); 5) постійно діючі міжнародні органи кримінальної юстиції, створені на договірній основі (Міжнародний кримінальний суд) [1, с. 306; 3].

Відмінність міжнародного суду від національного має вираз у специфічних ознаках міжнародної судової установи. Так, І. Марусін виділяє наступні ознаки міжнародної судової установи: 1) має право виносити обов'язкові рішення для учасників спору; 2) створюється і діє відповідно до міжнародного договору або за рішенням відповідної міжнародної організації і у зв'язку із

цим не знаходиться під юрисдикцією будь-якої держави; 3) висловлює і формулює власну позицію, а не узгоджену позицію засновників; 4) основою її діяльності є міжнародне право [2, с. 50; 4, с. 9].

К. В. Степаненко вказує, що міжнародні судові установи, які складають на сьогодні окрему систему, можуть поділятися на три великі групи: 1) міждержавні суди загальної компетенції, що розв'язують політичні суперечки між державами (Міжнародний суд ООН, Суд ЄС та ін.); 2) міжнародні кримінальні суди, трибунали та арбітражі (Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний кримінальний суд, Суд з примирення та арбітражу ОБСЄ та ін.); 3) регіональні суди з прав людини та суди регіональних інтеграційних об'єднань (ЄСПЛ, Міжамериканський суд з прав людини, Суд Євразійського економічного союзу та ін.) [2, с. 52].

Правовою основою організації і функціонування міжнародних судових установ є, як правило, конвенції, двосторонні, багатосторонні договори та інші міжнародні акти. Водночас зазначимо, що Нюрнберзький і Токійський воєнні трибунали створювались на основі установчих документів, підписаних урядами СРСР, США, Великобританії і Франції. Нині діючі міжнародні трибунали по колишній Югославії і Руанді засновані на основі резолюцій Ради Безпеки 1993 і 1994 рр. Так само були затверджені і статuti обох трибуналів [1, с. 307].

Іншу групу інституційних моделей органів міжнародного кримінального правосуддя становлять змішані (гібридні) кримінальні суди (трибунали), у ній виокремимо дві категорії: 1) спеціальні суди, створені відповідно й на основі міжнародних договорів держав з ООН; 2) суди, створені тимчасовими адміністраціями ООН на територіях держав, де проводяться миротворчі операції. До першої категорії належать: Спеціальний суд по С'єрра-Леоне, заснований на підставі Угоди між ООН та Урядом С'єрра-Леоне про заснування Спеціального суду по С'єрра-Леоне на виконання Резолюції 1315(2000) Ради Безпеки ООН від 14 серпня 2000 р. Його Статут набув чинності 16 січня 2002 р. після прийняття Закону

про ратифікацію угоди про Спеціальний суд; Спеціальний трибунал по Лівану, заснований Угодою між ООН і урядом Лівану 23 січня і 6 лютого 2007 р. на виконання Резолюції 1664(2006) Ради Безпеки ООН від 29 березня 2006 р. До Угоди додається Статут Спеціального трибуналу по Лівану, що є його невід'ємною частиною (ст. 1 п. 2 Угоди) [1, с. 308].

Особливістю другої категорії змішаних (гібридних) судів є те, що вони засновані місіями по підтримці миру, яким наданий адміністративний мандат ООН. Відповідно до нього вони реалізують повноваження законодавчої, виконавчої і судової влади за місцем проведення миротворчих операцій. Саме такий широкий адміністративний мандат Місії ООН у справах Тимчасової адміністрації в Косово (МООНТАК) наданий Резолюцією Ради Безпеки ООН 1244 (1999), Тимчасової адміністрації ООН у Східному Тиморі – Резолюцією Ради Безпеки ООН 1272 (1999). На виконання цих мандатів були створені: змішані суди на території Косово, сформовані, як і вся судова система, у рамках операції ООН по підтриманню миру з участю міжнародного елемента. Правову основу їх створення і функціонування становили Розпорядження МООНТАК № 2000/6 від 15 лютого 2000 р. «Про призначення і відсторонення від посади міжнародних суддів і міжнародних прокурорів», № 2000/64 від 15 грудня 2000 р. «Про притягнення до розгляду міжнародних суддів/прокурорів і/чи зміну місця розгляду справи», № 2003/26 від 6 липня 2003 р. «Тимчасовий Кримінально-процесуальний кодекс Косово»; колегії з винятковою юрисдикцією стосовно серйозних злочинів у Східному Тиморі, засновані Тимчасовою адміністрацією ООН у Східному Тиморі (ТАООНСТ). Їх діяльність регулюється Розпорядженнями ТАООНСТ № 2000/11 від 6 березня 2000 р. «Про організацію судів у Східному Тиморі» і № 2000/15 від 6 червня 2000 р. «Про заснування Колегій з виключною юрисдикцією стосовно серйозних злочинів» [1, с. 308].

Особливої актуальності питання співробітництва з міжнародними судовими установами набуває сьогодні. Це стосується

Міжнародного кримінального суду (далі: МКС). Після Революції гідності Україна поступово визнає юрисдикцію МКС іншим ніж ратифікація правовим способом. Питання визнання юрисдикції МКС постали, з новою силою після ратифікації Україною 16.09.2014 Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого боку (т. зв. Угода про асоціацію). Відповідно до ст. 8 Угоди Україна взяла на себе зобов'язання ратифікувати Римський статут (далі: РС) [6] та імплементувати в національне законодавство, а також пов'язані з ним документи. Римський статут Україною в повному обсязі не ратифіковано. Однак нашою державою така юрисдикція була визнана *ad hoc* двічі: 25.02.2014 щодо злочинів проти людяності, які відбувалися у період з 21.11.2013 по 22.02.2014, а також 04.02.2014 щодо воєнних злочинів, скоєних вищими посадовими особами Російської Федерації й керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР» у період з 20.02.2014 до сьогодні [5, с.74; 7].

Найбільш досконала з діючих нині інституційних моделей органів міжнародного кримінального правосуддя – Міжнародний кримінальний суд сьогодні [1, с.308].

Потреби у створенні міжнародно-правових гарантій підтримки міжнародної законності наприкінці ХХ ст. поставили питання про необхідність заснування органу міжнародної кримінальної юстиції, що було вирішено на Дипломатичній конференції в Римі 17 липня 1998 р. під егідою Організації Об'єднаних Націй [1, с.308-309].

До предметної юрисдикції міжнародних органів юстиції віднесені найбільш тяжкі злочини, що викликають стурбованість міжнародної спільноти, а саме: злочини геноциду, злочини проти людяності і воєнні злочини. В окремих випадках їх юрисдикційна сфера доповнюється злочинами з внутрішньодержавного права окремих країн. Територіальна юрисдикція органів міжнародної кримінальної юстиції (далі, МКС) обмежена: або територією держави-учасниці, або держав, на території яких здійснені злочини, віднесені до

їх предметної юрисдикції, і названі в статутних документах. Органи міжнародної кримінальної юстиції наділені універсальною персональною юрисдикцією: ними до кримінальної відповідальності можуть бути притягнені будь-які фізичні особи за здійснення злочинів, віднесених до їх предметної юрисдикції [1, с. 309-310].

Визначені злочини, що підпадають під розгляд МКС, передбачають проведення криміналістичних експертиз, що веде до встановлення діагностичних задач для вирішення судовими експертами.

Предметом криміналістичного діагностування є фактичні дані, що підлягають встановленню і мають доказове значення. Це природа, стан події злочину і будь-яких об'єктів, що пов'язані з подією злочину. Ці об'єкти можуть бути як матеріальними (люди, предмети, речовини тощо), так і нематеріальними (обставини, ситуації, зв'язки і відношення об'єктів та їх відображень об'єктивних і суб'єктивних) [8, розд. III, гл. 7].

Особливим предметом криміналістичної діагностики є людина, її прояви: загальнофізичні та окремі ознаки (стать, вік, зовнішність, стан здоров'я, антропологічна належність тощо); психологічні якості (пам'ять, спостережливість); здібності або навички (професійні, побутові, спортивні); соціальні (освіта); навички, форми, види, особливості діяльності, поведінки тощо [8, розд. III, гл. 7].

Об'єкти, що беруть участь у діагностичному процесі, поділяються на такі, що діагностуються (природу яких слід установити) і такі, що діагностують (за їх допомогою встановлюється природа об'єктів, що діагностуються). На практиці об'єкти, що діагностують, є речовими зразками, так само як і інформація про них, що характеризує їхній клас, вид, групу, до якої вони належать [8, розд. III, гл. 7].

Діагностичні завдання – це дослідження не лише властивостей, але і стану об'єкта; мета – виявити зміни, що сталися з ним, і встановити причинний зв'язок цих змін із вчиненням злочином (наприклад, встановлення справності зброї та придатності її до здійснення пострілів; встановлення тяжко-

сті тілесних ушкоджень; виявлення подробиці в документі) [9, с. 16].

Вирішуючи діагностичні завдання, об'єкти дослідження зазвичай порівнюють з аналогічними об'єктами або знаннями про досліджуваний об'єкт, знаннями, що накопичені наукою, експертною практикою про клас (вид) імовірного об'єкта [8, розд. III, гл. 7].

Експерт на будь-якому рівні експертного дослідження, навіть під час проведення ідентифікаційної експертизи, завжди діагностує в процесі вивчення об'єкта експертизи механізм його утворення, стан. Проте використання методу діагностування не виключає самостійного рівня експертного дослідження у формі діагностики, що постають перед тим чи іншим видом експертизи [8, розд. III, гл. 7].

До діагностичних завдань відносяться і ситуалогічні (інтеграційні) завдання, коли потрібно на основі дослідження такого складного об'єкта, як місце події, визначити механізм і динаміку злочинної події (наприклад, у якому місці і яким чином сталося зіткнення транспортних засобів; які дії, у якій послідовності здійснював злочинець) [9, с. 17].

До них відносяться і класифікаційні завдання, що пов'язані з вивченням властивостей об'єкта з метою віднесення його до певного класу. Суворо кажучи, перш ніж віднести той або інший об'єкт до певного класу, необхідно визначити природу цього об'єкта. А визначення природи – це вже завдання діагностики. Звідси можна зробити висновок, що до діагностики входить класифікація [9, с. 17].

Зміст і послідовність пізнавальних дій діагностичного процесу визначаються основними стадіями експертного дослідження: підготовчою, роздільною, порівняльною і оціночною, серед яких:

1) Під час підготовки виявляють і вивчають характер, напрям і межі дій різних факторів (умов), які впливають на достовірне встановлення характеристик об'єктів, що діагностують.

2) У ході роздільного дослідження виявляються і фіксуються ознаки об'єкта для діагностики, що характеризують його природу, кількість, якість. На цій стадії визна-

чають значущість ознак – чи є вони випадковими, чи виражають сутність об'єкта.

3) У порівняльній стадії встановлюють збіги й розбіжності об'єктів, що діагностуються, і об'єктів, які діагностують.

4) На заключній (оціночній) стадії оцінюється якість збігів та розбіжностей і формулюється висновок:

- категоричне розпізнавання об'єкта або заперечення цього;

- імовірне встановлення сутності або її виключення;

- неможливість діагностувати сутність об'єкта у зв'язку з невизначеністю виявлених ознак або відсутністю класифікації об'єктів з виявленими під час дослідження ознаками [8, розд.ІІІ, гл.7].

Ідентифікаційні завдання мають на меті встановлення факту індивідуально-конкретної тотожності або загальної групової приналежності цих матеріальних об'єктів. Вони найбільш типові для криміналістичної і судово-медичної експертизи (наприклад, ототожнення людини за слідами рук, ніг, рисам зовнішності) [9, с.17].

Під час ідентифікації одиничний об'єкт виокремлюється з безлічі подібних до нього на основі ідентифікаційних ознак (властивостей) об'єкта, які відповідають певним вимогам [8, розд.ІІІ, гл.6].

Розглянемо визначення наведених ознак та властивостей [8, розд.ІІІ, гл.6].

1) Ознака характеризує зовнішні якості об'єкта, а властивості – внутрішні. У криміналістичній ідентифікації ознаками вважають зовнішню будову предмета, його просторові межі, геометричну форму, розмір, рельєф поверхні, об'єм, розміщення та співвідношення сторін, частин, заглиблень.

2) Властивості – це фізична природа, стан, структура, твердість, маса, електропровідність тощо. Усі частки поділу об'єкта зберігають однакові властивості. Властивість може ділитися, а ознака – ні.

3) Ідентифікаційна ознака має бути:

- відображеною в засобі ідентифікації, бо тільки за його допомогою встановлюється тотожність;

- відхиленням від типового утворення з характерною особливістю, яка рідко трапляється;

- відносно стійкою (незначно змінюватися у часі протягом ідентифікаційного періоду);

- незалежною; бувають залежні ознаки з різним ступенем залежності, вони непридатні для ототожнення:

а) зрідка трапляється. Чим рідше трапляється ознака, тим вище її ідентифікаційне значення. Частота виявлення й ідентифікаційна значущість ознак у різних видах ідентифікаційних досліджень визначається за допомогою математичної теорії ймовірності та застосування комп'ютерів;

б) доступною для сучасних методів пізнання. Не всі відкриті наукою властивості й ознаки живої і неживої природи достатньо вивчені. Тому немає надійних науково обґрунтованих методик їх дослідження, і ці ознаки не можна використовувати як ідентифікаційні.

Класифікація ознак ґрунтується на їх значенні в процесі ототожнення. Ознаки поділяються на загальні й окремі (індивідуальні). Фактично всі ознаки є типовими, бо можуть повторюватися. Особливості об'єкта, які не є вираженням його групових властивостей, називають окремими ідентифікаційними ознаками. У процесі ідентифікації встановлюють комплекс ознак, що містить як загальні, так і окремі ознаки. Груповий комплекс притаманний усім представникам певної групи об'єктів, а індивідуальні – тільки одному об'єкту [8, розд.ІІІ, гл.6].

О. В. Юнацький вказує, що на стадії оцінки результатів дослідження можуть використовуватися спеціальні об'єктивні умови (критерії) оцінки. В ідентифікаційних дослідженнях такими є:

- самостійність, відносна незалежність ознак;

- їх стійкість;

- невелика зустрічальність (специфічність) ознак;

- несуттєвість розбіжностей, що спостерігаються, їх наукове і практичне пояснення [9, с.74].

Висновок про індивідуальний об'єкт є прямим доказом факту тотожності. Підставою для висновку про тотожність є достатня сукупність ознак, що збігаються, за від-

сутності розбіжностей, які не можуть бути пояснені. Діагностичні висновки формулюються в тих випадках, коли досліджуваний об'єкт відомий, тобто віднесений до відомого класу об'єктів, і необхідно з'ясувати його якості і час (давність) виготовлення, початковий стан, механізм утворення слідів, напрям нанесення пошкоджень або утворення слідів [9, с.79].

Висновок про родову (групову) належність будується за типом класифікаційного, тобто в ньому констатується, що порівнювані об'єкти належать до одного й того самого класу, роду, виду або групи. Такий висновок є непрямим доказом тотожності, цінність його вища, чим вужча група, до якої належить об'єкт. Підставою для такого висновку є достатня сукупність різних (групових) ознак за відсутності або недостатньої кількості індивідуальних ознак [9, с.79].

Під час ідентифікації за ідеальними слідами пам'яті (уявними образами) порівнюють уявний образ з реальним об'єктом, що пред'являється особі для впізнання. Таку ідентифікацію здійснюють у процесі слідства: пред'явлення особі для впізнання людей, предметів, фотознімків, трупів людей або тварин, ділянок місцевості тощо [8, розд.ІІІ, гл.6].

Сучасні об'єкти ідентифікаційних досліджень різноманітні та складні за структурою. Для їх дослідження використовують засоби і методи, що ґрунтуються на застосуванні математичного апарату, засобів обчислювальної техніки, кібернетичних обчислень (почеркознавчі, судово-бухгалтерські, хімічні, біологічні, автотехнічні дослідження) [8, розд.ІІІ, гл.6].

У процесі дослідження вирішуються такі ідентифікаційні завдання:

- а) ототожнення конкретного об'єкта (особа, знаряддя, засіб);
 - встановлення певного факту (про написання двох рукописів однією людиною, про залишення різних слідів однією особою);
 - встановлення, що кулі вистріляні з однієї зброї;
 - встановлення цілого за його частинами (розірваний документ);

б) ототожнення джерела походження (набої до зброї, фальшиві гроші);

в) ототожнення матеріалів та інструментів, що використовувалися для виготовлення документів, зброї, предметів [8, розд.ІІІ, гл.6].

Важливим завданням є не тільки виявлення криміналістичних елементів характеристики, які можуть бути традиційними, а й визначення їх специфіки, що істотно відрізняє останні від характеристик насильницьких злочинів [10, с.723].

Частиною 1 ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України (далі, КПК України) передбачена участь у кримінальному провадженні спеціаліста-консультанта, а ч. 2 ст. 71 КПК України – можливість залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження і судом під час судового розгляду [11, с.8].

Основними тактичними прийомами загального характеру, які необхідно враховувати слідчому при взаємодії зі спеціалістом, є:

1. Постановка завдань спеціалісту. При цьому з'ясовується, чи не залишилось у спеціаліста якихось запитань. У процесі проведення слідчої (розшукової) дії завдання спеціаліста може уточнюватися та доповнюватися.

2. Своєчасне та повне інформування спеціаліста про обставини кримінального правопорушення.

3. Надання спеціалісту за необхідності технічних засобів, що є у слідчого. Зазвичай спеціаліст прибуває з набором необхідних технічних засобів, але інколи виникають ситуації, коли потрібне додаткове освітлення, пошукові засоби, спеціальна техніка, яка знаходиться у водолазів, саперів, будівельників тощо.

4. Спостереження та контроль за роботою спеціаліста, дотримання ним норм КПК України, інструкцій, норм етики, правильного поведіння зі слідами, ознайомлення з попередніми результатами роботи спеціаліста.

5. Підтримання оптимальної взаємодії з іншими учасниками слідчої (розшукової) дії.

6. Прийняття заходів для повного закріплення результатів роботи спеціаліста [11, с.14-15].

Планування розслідування може охоплювати наступні етапи: створення слідчо-оперативної групи; висунення версій; складання письмового плану; визначення обставин, які потрібно довести, розробка шляхів, засобів та методів розслідування; забезпечення необхідної технічної оснащеності; визначення послідовності та строків проведення слідчих (розшукових) дій; вирішення питання про призначення експертизи; визначення виконавців; визначення організаційних заходів щодо проведення антитерористичної операції; корекція плану тощо [12, с. 314].

Планування розслідування злочинів терористичного спрямування визначається важливістю елементів, які можуть бути вирішені з його допомогою, зокрема:

1) визначення правильного напрямку розслідування кримінального правопорушення;

2) забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності при розслідуванні;

3) використання науково-технічних і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей злочинів терористичного спрямування;

4) забезпечення найбільш ефективного поєднання слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів під час такого розслідування;

5) сприяння залучення експертів та швидкості розслідування [12, с. 315-316].

Виявлення, збирання та аналіз слідової інформації про вчинення терористичного акту не уявляється можливим без професійної допомоги обізнаних осіб, що дозволяє компенсувати недостатність або відсутність власних знань і навичок слідчого в певних галузях науки і техніки, значно розширити його можливості в дослідженні та використанні джерел доказів та орієнтуючої інформації щодо зазначених злочинів [13, с. 181-182].

Аналіз практики розслідування терористичних актів демонструє, що в кримі-

нальних провадженнях цієї категорії, як правило, призначалися наступні види судових експертиз: вибухо-технічна експертиза (експертиза вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху, експертиза вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу); експертиза зброї та слідів її використання (судово-балістична експертиза); судово-медична експертиза; криміналістичні експертизи документів. Розглянемо їх детальніше [13, с. 182-183].

Процедура залучення спеціаліста до участі в проведенні певних процесуальних дій має свої особливості. Зрозуміло, що до початку слідчої (розшукової) дії, у якій бере участь спеціаліст, слідчий повинен особисто пересвідчитися в його особі, з'ясувати його відношення до підозрюваного або потерпілого, роз'яснити йому права й обов'язки відповідно до ч. 3 ст. 223 КПК України. За необхідності у спеціаліста до початку проведення слідчої (розшукової) дії може бути відібрано підписку про нерозголошення відомостей, що становлять державну, банківську таємницю чи таємницю слідства, які стануть відомими спеціалісту у зв'язку з його участю в проведенні слідчої дії [11, с. 10].

Найважливішими цілями боротьби з терористичними злочинами є розробка і впровадження активних методів виявлення і розслідування цих злочинів. Йдеться про методики розслідування, що можуть бути взяті на озброєння правоохоронними органами зацікавлених країн. Боротьба з терористичними проявами, особливо масового характеру, потребує глибокого вивчення їх форм, структури організацій або груп, видів злочинної діяльності [10, с. 723].

З цією метою необхідним є створення окремих підрозділів, завданням яких повинна бути розробка методів виявлення і припинення дій злочинних формувань. До програми діяльності і навчання таких підрозділів мають бути включені, поряд із розвідувальними, основні положення методики розслідування таких злочинів [10, с. 723].

У методиці розслідування терористичних злочинів, як і в методиках розслідування інших злочинів, головним є криміна-

лістична характеристика, яка зосереджує найбільш важливі положення, свого роду систему ознак, що дозволяють дати цим злочинам кримінально-правову оцінку, визначити кримінологічні аспекти і виділити елементи, що становлять основу для розробки методики розслідування [10, с. 723].

У теорії криміналістики слід розрізняти поняття методу і методики. Під методами маються на увазі способи практичного здійснення чого-небудь, досягнення певних результатів (їх комплекси), спрямовані на збирання, дослідження та оцінку доказів з метою встановлення істини по кримінальній справі. Методика – це сукупність методів (їх система), у якій вони пов'язані між собою і підпорядковані певній меті розслідування злочинів [14, с. 269].

Поняття криміналістичної методики може розглядатися в трьох основних напрямках:

- 1) як розділ криміналістики;
- 2) як методика розслідування певного виду або різновиду злочину (окремі криміналістичні методики) – методика розслідування вбивств, зґвалтувань, крадіжок, вимагань, розбоїв та ін.;
- 3) як переломлення видової методики до конкретного злочину (у практичному аспекті).

Методика розслідування окремих видів злочинів має відповідний зміст. У структурі криміналістичної методики розрізняють дві частини: 1) загальні положення; 2) окремі методики [14, с. 270].

Загальні положення методики охоплюють проблеми предмета криміналістичної методики, принципів формування її наукових рекомендацій, основ їх побудови і розроблення, критеріїв ефективності використання. Зміст криміналістичної методики охоплює загальні питання організації розкриття і розслідування злочинів, проблеми взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими працівниками і спеціалістами, основи криміналістичної класифікації та характеристики злочинів. У загальних положеннях методики увага приділяється ситуаційному підходу в розслідуванні злочинів, поняттю і видам слідчих ситуацій, проблемі прийнят-

тя тактичних рішень, реалізації тактичних операцій [14, с. 270].

Традиційне експертне дослідження, як правило, складається з п'яти стадій: підготовчої, роздільного дослідження, експертного експерименту порівняльного дослідження, аналізу й оцінювання результатів. Такий поділ експертного дослідження на стадії обумовлений тими завданнями, що виникають і вирішуються у процесі проведення ідентифікаційних і діагностичних досліджень. Послідовність стадій дослідження дає можливість правильно аналізувати й оцінювати виявлені ознаки й формулювати відповідні висновки за результатами експертного дослідження [9, с. 67 – 68].

У структурі методики розслідування окремих видів злочинів важливе значення мають окремі криміналістичні методики. По суті вони охоплюють основний зміст методики. Окрема методика розслідування – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених дій. Тому її завданням є розроблення типових систем (алгоритмів) дій слідчого, що сприяють обранню оптимальної лінії поведінки в процесі розслідування певного виду злочину. Окрема криміналістична методика – це комплекс порад типового характеру, що є найбільш ефективним при розслідуванні того або іншого виду (роду) злочинів: крадіжок, вимагань, вбивств, бандитизму та ін. [14, с. 270].

При всьому різноманітті окремих методик у них є типові елементи, система яких утворює структуру окремих методик. До них можна віднести:

- 1) криміналістичну характеристику злочинів даного виду;
- 2) обставини, що підлягають з'ясуванню по справі;
- 3) особливості виявлення ознак того або іншого виду злочинів;
- 4) дії в стадії порушення кримінальної справи;
- 5) початковий етап розслідування; тактику першочергових слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;
- 6) наступний етап розслідування; тактику наступних дій та інших заходів;
- 7) профілактичні дії слідчого [14, с. 271].

У методиці розслідування окремих видів злочинів проявляються такі залежності криміналістичної методики:

- 1) від видових ознак злочину;
- 2) від суб'єкта злочину;
- 3) від ретроспективної спрямованості характеру розслідування;
- 4) від ситуаційної зумовленості розслідування;
- 5) від рівня розвитку техніко-криміналістичних та тактичних засобів [14, с. 271].

Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях визначається:

- видом кримінальних правопорушень;
- обстановкою, яка постійно змінюється в умовах проведення військових операцій;
- передислокацією військових підрозділів;
- можливістю загибелі, поранення, захоплення у полон учасників кримінального провадження;
- дефіцитом часу, відведеного для проведення слідчих (розшукових) дій; – скороченням тривалості початкового етапу судового розслідування;
- можливістю протидії ходу розслідування з боку органів військового управління [11, с. 14].

Згідно з розділом IV Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-XII, щодо міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи:

- у разі проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво, застосовується законодавство України, якщо інше не передбачено зазначеною угодою;

- оплата вартості судової експертизи здійснюється за домовленістю між замовником і виконавцем судової експертизи. [17, ст.22].

Керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили

судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України.

Плата іноземним фахівцям за участь у судовій експертизі та відшкодування інших витрат, пов'язаних з її проведенням, здійснюється за домовленістю сторін [17, ст.23].

Державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики [17, ст.24].

Висновок

На підставі дослідження загальної характеристики судово-експертних аспектів діяльності міжнародних кримінальних судів та трибуналів визначаються особливості діагностичних та ідентифікаційних задач, що вирішуються судовими експертами для міжнародних кримінальних судів. Підбиваючи підсумки щодо дослідження умов залучення експерта для розслідування актів тероризму, а також злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил та на тимчасово окупованих територіях України, варто відзначити, що поряд із проведенням судової експертизи можливо включення експертів в якості спеціалістів (додатково до учасників судової експертизи) до складу слідчої групи.

Література

1. Попко В. В. Органи міжнародного кримінального правосуддя: множинність інституційних моделей/ Вадим Вікторович Попко, доктор юридичних наук, доцент Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка/Часопис Київського університету права –2021.01с.304-311 /file:///D:/ОЦЕНКА/УЧЕБНИК%20/

НОВАЯ%20СТАТЬИ%204.1/682-Текст%20 статті-1303-1-10-20220917.pdf

2. Степаненко К. В. Поняття, ознаки та види міжнародних судових установ/ Степаненко К. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ/ Альманах міжнародного права • Випуск 23 • с.46-54УДК 341.64:341.645 DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.23.06/> <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/8.pdf>

3. Волеводз А. Г. Современная система международной уголовной юстиции: понятие, правовые основы, структура и признаки. Международное уголовное правосудие: Современные проблемы / под ред. Г. И. Богуша, Е. Н. Трикоз. Москва : Институт права и публичной политики, 2009. 748 с. С. 305–323.

4. Солоненко О. М. Міжнародна кримінальна юстиція: етапи становлення та розвитку: монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 360 с.

5. Марусин И. С. Международные судебные учреждения, стороной разбирательства в которых вправе выступать физические лица: новые тенденции развития и совершенствования их деятельности: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. СПб., 2008. 46 с.

6. Підгородинська А. В. Деяки аспекти співробітництва України з міжнародними установами/ Підгородинська А. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»/ Вісник кримінального судочинства – № 2/2017. с.70-78 / https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2017_Pidgorodunska.pdf

7. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. із змінами. Чинна редакція від 16 січня 2002 р. Документ 995_588. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_588

8. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терорис-

тичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян [Електронний ресурс]: Постанова Верховної Ради України від 04.02.2015. – Режим доступу: <http://145-VIII//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/45-19>.

9. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд/ Публікація Міжнародного кримінального суду Номер ISBN 92-9227-365-5/ ICC-PIOS-BK-05-009/23_Ukr Авторське право © Міжнародний кримінальний суд 2023 р. | – с.1-68/file:///D:/ОЦЕНКА/УЧЕБНИК%20 /НОВАЯ%20СТАТЬИ%204.1/ UICC-UKR-rgb%20(МКС)с.42.pdf

10. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмичов Я. В., Удовенко Ж. В., Хільченко С. В. Криміналістика. Питання і відповіді/Навчальний посібник. 2017/<https://www.yakaboo.ua/ua/kriminalistika-pitannja-i-vidpovidi.html>/Мего-нфо-Юридичний портал № 1/<http://mego.info/матеріал/криміналістика-україни-питання-і-відповіді-навчальний-посібник-кофанов-ав-2012р>

11. Юнацький О. В. Конспект лекцій з дисципліни «Експертологія»/ Конспект лекцій підготував Юнацький О. В. – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент/Рецензенти: Лукашевич В. Г., доктор юридичних наук, професор; Градецький А. В., кандидат юридичних наук, доцент/ Міністерство внутрішніх справ України. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Юридичний факультет. Кафедра кримінально-правових дисциплін/ Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету – 09 серпня 2016 р., протокол № 22 / Дніпро. 2016. – 150 с./<https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1130/3.1.pdf>

12. Коновалова В. О. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів /В. О. Коновалова, академік АПрН України/Вісник.До 10-річчя Академії правових наук – України – с.721-732 /[---

Наше право № 1, 2024](https://dspace.</p></div><div data-bbox=)

nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5803/1/Konovalova_721.pdf

13. Кікінчук В. В., Степанюк Р. Л., Юхно О. О. та ін. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях : науково-методичні рекомендації/Харків : ХНУВС. 2018. 48 с./file:///C:/Users/Сергей/Downloads/aXsJA4sayXXHmvKBSA46ja3g9JYH1C5i.pdf

14. Маслюк О. В. Організація досудового розслідування злочинів терористичного спрямування/Маслюк О.В., кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права і процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»/Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2021 Серія Право. Випуск 65. с.314-318/ <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/59.pdf>

15. Попов В. Ю. Сучасні можливості використання спеціальних знань при розслідуванні терористичного акту/Попов Володимир Юрійович – аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна/Європейські перспективи № 2, 2020 с.181-187/<http://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/02/181-Popov.pdf>

16. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін..Криміналістика: Підручник/ За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с. ISBN 978-966-458-067-7/ <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/17/shepitko.pdf>

17. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-XII/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

Yevdokimenko Svitlana Viktorivna
**FORENSIC EXPERT PROVISION OF
INTERNATIONAL CRIMINAL COURTS
AND TRIBUNALS' ACTIVITIES**

The author has studied the issues of forensic expert research of experts involved in solving problems for international criminal courts and while investigating acts of terrorism and while investigating crimes committed on the territory of the operation of the United Forces, as well as on the temporarily occupied territories of Ukraine. Specific features of the techniques of forensic expert research and training of expert teams involved in solving the acts of terrorism.

Key words: *forensic examination, international court, diagnostic tasks, identification tasks, an expert, a specialist, forensic technique*